

О. С. Іщенко

Культурогенез

КУЛЬТУРОГЕНЕЗ (від культура і ...генез) – процес появи, формування й розвитку людської культури як системи буття загалом, а також культур, культурних форм і норм різних людських спільнот (етнічних, соціальних, релігійних тощо) зокрема. К. розпочинається тоді, коли у групи людей з'являється необхідність в особливих заг. формах життєдіяльності, адаптов. до конкрет. умов місця і часу, а закінчується виникненням форм та стандартів, закріплених у моралі і звичаях. Термін «К.» існує в науці від 1970-х рр., з'явившись у працях вірм. соціолога Е. Маркар'яна, рос. археолога О. Окладникова та ін. Згодом рос. культуролог А. Флієр обґрунтував термін «культурогенетика» як галузь культурол. знань про К. Як процес зародження культури людства К. пов'язаний передусім з еволюцією людини, її поведінки, здібностей, мислення. У цьому сенсі проблему К. досліджували культурологи, історики, філософи, соціологи, етнографи, археологи, антропологи, мистецтвознавці, релігієзнавці та ін. Відтак немає єдиного розуміння К., натомість існують різні концепції цього процесу. Зокрема, еволюц. теорія (амер. етнограф Л. Морґан, англійські культуролог Е. Тейлор, релігієзнавець Дж. Фрезер і філософ Г. Спенсер) пояснює К. як природ. результат саморозвитку, еволюціонування люд. роду. Труд. теорія (нім. філософ Ф. Енгельс) рушієм появи та еволюції культури визначає колективну працю, необхідну для задоволення найелементарніших потреб первіс. людини. Натомість ігри, а не праця, є первин. чинником появи культури в первіс. людей згідно з ігровою теорією К. (нім. філософ Е. Фінк, нідерланд. філософ Й. Хейзинґ). Соціол. теорія (нім. філософ Т. Адорно, польс.-англ. антрополог Б. Малиновський, нім.-амер. філософ Г. Маркузе, амер. соціолог П. Сорокін) вбачає сутність К. у відносинах між людьми, їхній комунікації, взаємодії, формуванні соц. ієрархій тощо. Символ. теорія (нім.-амер. філософ Е. Кассієр) тлумачить К. так: у процесі еволюції людини систему рецепторів, за допомогою якої біол. види отримують зовн. стимули, і систему ефекторів, через яку вони реагують на ці стимули, було доповнено третьою – символ. системою, за допомогою якої людина вийшла на якісно новий рівень мислення (художні образи, мовні форми, ритуали тощо). Космол. теорія (російські природознавець В. Вернадський і етнолог Л. Гумільов, франц. філософ П. Теяр де Шарден) розвиток культури пояснює через дію особливих косміч. сил і чинників, завдяки яким на Землі створюються сприятливі умови для розвитку люд. роду.

Теол. концепції, зокрема православна, катол., протестант., ісламська, пов'язують К. із розвитком реліг. вірувань, в основі яких – віра в Творця (Бога), який є причиною усього, зокрема й К. Психоаналіт. теорія (австр. психолог З. Фройд) тлумачить К. як результат приборкання людиною тварин. інстинктів завдяки нормам і заборонам. Існують й інші, менш відомі концепції К. Їхній аналіз довів, що К. має комплекс. характер, а різні погляди не суперечать, а доповнюють один одного. Чинником, який поєднує всі відомі концепції К., є розвиток мислення людини. Праця, ігри, комунікація спонукають до мисленнєвої еволюції людини. Проте К. не є разовим процесом появи культури в найдавніші часи, адже він пов'язаний також зі становленням і розвитком культур люд. спільнот, що найчастіше виявляється як динаміка культури, яка полягає в породженні нових культур. форм та їх інтеграції в наявні культурні системи, а також у формуванні нових культур. систем і конфігурацій. К. як процес формування й еволюції культур тих чи ін. люд. спільнот визначається передусім постій. адаптацією людей до змін умов їхнього існування шляхом вироблення нових форм діяльності та взаємодії. Отже, К. є відображенням здатності люд. спільнот адаптуватися до мінливих зовн. і внутр. умов існування. У цьому сенсі визначал. ознаками К. є трансформац. процеси всередині культур та у взаємодіях культур. Динаміку культури характеризує усталеність взаємодії компонентів, періодичність і стадіальність, що відрізняє її від культур. змін як довол. трансформацій соціокультур. процесу. Елементи культури, що перебувають у стійкій рівновазі, закріплюються в культурній традиції. Накопичення протиріч у культур. системі призводить до її розбалансування і створення криз. ситуації, яка знаходить вихід в оновленні культур. досвіду, в культур. інноваціях. К. може призвести до збагачення цінніс. смислів культури, тобто мати прогресив. характер. Проте можливі такі динам. процеси, що спрощують культурне життя люд. спільноти, призводячи до її занепаду і деградації. Укр. культура – органічна частина світ. культури, має давні корені і характеризується поступал., безперерв. розвитком. Багато галузей культури, зокрема ужитк. мистецтво, дерев'яна архітектура, нар. творчість, мають тисячолітні традиції, пройшовши різні періоди становлення – трипільську культуру, черняхівську культуру, культуру доби Київ. Русі тощо. Укр. К. збагачувався надбанням сусід. народів і племен – скіфів, сарматів, греків та ін. Протягом тисячоліть різноетнічні народи створювали на території України певні культурні традиції, закладаючи підґрунтя для укр. культури.

Рекомендована література

1. Флиер А. Я. Культурогенез. Москва, 1995;
2. Лях В. И. Культурогенез как проблема теории и истории культуры: теоретические основания и реконструкция. Краснодар, 2010;
3. Калагарян Л. А. Методологические подходы к изучению культурогенеза // Истор., филос., полит. и юрид. науки, культурология и искусствоведение: Вопр. теории и практики. 2013. № 1(27), ч. 2.

Бібліографічний опис:

Культурогенез / О. С. Іщенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-51495>. – Останнє поновлення : 1 січ. 2023.

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).